

kraljevske darovnice iz razdoblja nakon 1526. godine. S druge strane mađarska historiografija utvrdila je da se prvi spomeni registra dokumenata izašlih iz kraljevske kancelarije pojavljuju u vrijeme vladavine Anžuvinaca oko 1330. godine. Mađarski povjesničari također su utvrdili kako je funkcionirao kraljevski registar u 14. i 15. stoljeću. Druga rasprava naslovljena *Struktura i diplomatska analiza isprava Kninskog kaptola* (241-256) bavi se analizom kaptolskih isprava koje je izdao Kninski kaptol kao *locus credibilis*, a koji je tu funkciju započeo obavljati u drugoj polovici 14. st. u vrijeme jačanja kraljevske vlasti. Autorica donosi diplomatsku analizu dviju najstarijih poznatih isprava Kninskog kaptola koji je 1381. prepisao ispravu bana Nikole iz 1345. i ispravu kralja Ludovika iz 1372. na temelju kojih iznosi osnovnu zadaću Kninskog kaptola kao vjerodostojnog mjesta (izrada autentičnih prijepisa i čuvanje originalnih isprava, a pred njim su se sklapali i različiti pravni poslovi o kojima je kaptol sastavljao i izdavao isprave ovjerene svojim pečatom, te sudjelovanje u raznim sudskim poslovima). Knjiga sadrži i oveći sažetak na engleskom jeziku (257-270), popis kratica (272) te korištenih izvora i literature (273-319). Također, u knjizi se donose i bibliografske bilješke o tekstovima objavljenima u knjizi (321-324). Svakako važan dio čine i Kazala osobnih i zemljopisnih imena koja omogućuju lakše snalaženje u tekstu (325-343). Knjiga je obogaćena s 21 slikovnim prilogom.

Objavljivanjem ove knjige hrvatska historiografija dobila je vrijedan temelj za daljnja proučavanja svoje diplomatske baštine. Iako se radi prvenstveno o zborniku autoričnih članaka koji su nastajali u dužem vremenskom razdoblju, ona po svom sadržaju ipak nadilazi taj okvir i predstavlja put prema svojevrsnoj sintezi povijesti hrvatske diplomatike i relevantnih problema kojima se bavi. Pri tome se brojna pitanja rješavaju na izrazito originalne načine poput pitanja datacije darovnice kneza Trpimira, interpretacije Zvonimirove zavjernice papi Grguru VII., problema postojanja srednjovjekovnog kraljevskog registra za Hrvatsku i Ugarsku, i slično. Pri tome ipak treba istaknuti kako se autorica ujedno svojim djelovanjem uklapa i u niz svojih prethodnika u takvim proučavanjima, od kojih je s nekima (posebice Jakovom Stipišićem, Miljenom Šamšalovićem i Nadom Klaić) i osobno surađivala i od njih učila. Knjiga je nastala kao rezultat autoričinog proživljenog bavljenja tom problematikom, kako tijekom njezine znanstvenoistraživačke, tako i njezine pedagoške aktivnosti, kojoj sam i osobno kao njezina studentica, magistrandica i doktorandica i osobno svjedočila. Nadamo se da će ova knjiga pokrenuti daljnji interes za ovu relativno zapostavljenu, a ključnu, pomoćnu povijesnu znanost i kod drugih istraživača, a i da ovo nije posljednje i zaključno djelo autoričinog opusa o toj problematici te da će uskoro hrvatskoj javnosti podastrijeti i nove priloge, a nadajmo se i dugo očekivanu sintezu hrvatske srednjovjekovne diplomatike.

Branka Grbavac

Julia Verkholtantsev, *The Slavic Letters of St. Jerome: The History of the Legend and its Legacy, or, How the Translator of the Vulgate Became an Apostle of the Slavs*, Northern Illinois University Press, Dekalb IL 2014., xi + 262 str.

Iako je posrijedi jedna od najzanimljivijih legendi hrvatskoga srednjovjekovlja, legenda o sv. Jeronimu kao Slavenu, tvorcu glagoljice i prevoditelju biblijskih knjiga na slavenski jezik dosad nije bila predmetom detaljnih analiza. U ovoj podrobno argumentiranoj i bogato ilustriranoj studiji, razrađenoj u pet poglavlja, Julia Verkholtantsev, slavistica i povjesničarka sa Sveučilišta Pennsylvania, analizira nastanak legende u trinaestostoljetnoj Hrvatskoj, te širenje glagoljaškog bogoslužja pod njezinim okriljem u Češku, Šlesku i Poljsku.

Knjiga započinje kratkim prologom (3-10), u kojem se ukratko govori o popularizaciji kulta sv. Jeronima u trinaestostoljetnoj Italiji i razlaže struktura knjige. U prvom poglavlju, *Origins: Enigmatic Apostolate* (11-33), Verkholtantsev nas upoznae s problemima interpretacije mi-

sije sv. Ćirila i Metoda u Velikomoravskoj državi, nastanka ćirilice i glagoljice, te daljnjeg širenja slavenskog bogoslužja u Češku i Poljsku. Dok izvor difuzije slavenskog bogoslužja u Češku, u benediktinski samostan Sázava, vidi u Velikomoravskoj državi – prihvaćajući tako zaključke lingvističkih analiza čeških slavista, a ne povjesničara, koji zagovaraju utjecaje iz Bugarske, raspravljajući slučaj Poljske priklanja se tezi prema kojima ovu državu nije zahvatilo djelovanje ćirilometodske misije. Poglavlje završava usporednim prikazom protjerivanja slavenskih svećenika iz Sázave 1096. i dominacije latinskog bogoslužja u Češkoj, te procvata slavenskog bogoslužja i ćirilice pod vodstvom učenikâ Ćirila i Metoda u Bugarskoj.

Drugo poglavlje, *Croatia: Empowering Myth* (34-62), kao što već sâm naslov sugerira, od najvećeg je interesa za hrvatsku znanstvenu zajednicu. Poglavlje prati širenje glagoljaštva i slavenskog bogoslužja u Hrvatsku, i njegov razvoj u lokalnim samostanskim zajednicama, usprkos početnom otporu latinskog klera. Vrijedi napomenuti da, iako ovdje Verkholtantsev pokazuje istančano poznavanje doprinosa hrvatske slavistike, slika koju donosi o kristijanizaciji Hrvata u uvodnim stranicama poglavlja ne uzima u obzir novije zaključke hrvatske medijevistike, prvenstveno studije Nevena Budaka, Mladena Ančića, Danijela Džina, koje su, među ostalima, temeljito izmijenile shvaćanje procesa kristijanizacije Hrvata i oblikovanje hrvatskog identiteta u ranome srednjem vijeku. No koliko god to simptomatično pokazuje uvriježenost tradicionalnih paradigmi izvan medijevističkih krugova, treba uzeti u obzir da je riječ o uvodu a ne središnjem dijelu poglavlja. Uistinu, ono što je u žarištu rasprave i čime Verkholtantsev nesumnjivo pridonosi hrvatskoj historiografiji jest njezina interpretacija nastanka legende o sv. Jeronimu kao tvorcu glagoljice. Verkholtantsev započinje svoju analizu upućujući na izostanak lokalnog kulta sv. Ćirila i Metoda u glagoljaškim krugovima (prije 14. stoljeća), te na negativnu sliku solunskih svetaca u lokalnim dokumentarnim i narativnim vrelima (*Excerptum de Karentanis*, Toma Arhiđakon, Pop Dukljanin). Ustanovivši tako da je glagoljica bila bez sveca zaštitnika, Verkholtantsev se okreće izvorima legende o sv. Jeronimu, ukazujući na *Kozmografiju Etika Istranina*, tada pripisivanu sv. Jeronimu, i traktat *De inventione linguarum* Rabana Maura, popularne tekstovi koji su raspravljali o tzv. "Etikovom pismu". Prema autorici, iako se oblici slova ne podudaraju, Etikovo pismo – ustvari izmišljeno pismo od 22 slova koje ne odgovara niti jednom poznatom pismu – vjerojatno je bilo inspiracijom za njegovo povezivanje s glagoljicom, pri čemu su identiteti Jeronima Dalmatinca i Etika Istranina, kao dva Skita-Slavena, igrali presudnu ulogu. Na osnovi te identifikacije izvora, Verkholtantsev osporava uvriježeno mišljenje da su legendu u 13. stoljeću iznijedriili sami glagoljaški krugovi da bi legitimirali svoju liturgiju pred papinskim dvorom, te uvjerljivo zaključuje kako njezine idejne začetnike trebamo tražiti među latinski obrazovanim biskupima – poput senjskoga biskupa Filipa, adresata reskripta pape Inocenta IV. 1248. godine, poznatog po prvom spomenu legende – koji su vjerojatno bili upoznati s navedenim tekstovima i na osnovi njih istupili kao zaštitnici glagoljaša. Verkholtantsev naposljetku smješta papinske reskripte iz 1248. i 1252., kojima se potvrdilo slavensko bogoslužje, u kontekst politike papinske kurije, odnosno zaključaka Četvrtog Lateranskog koncila 1215. – koji je potvrdio načelo *sermo rei et non res sermoni subiecta* – i pregovora samog pape Inocenta IV. s galičko-volinjskim knezom Danilom Romanovičem 1246. godine. Kako zaključuje Verkholtantsev, legenda o sv. Jeronimu donijela je autoritet nužan za procvat glagoljaškog bogoslužja, jedinstvenog u zapadnom kršćanstvu po tome što je spajalo crkvenoslavenski jezik i dogmu zapadne crkve.

Potencijal legende pokazuje upravo sljedeće poglavlje, pod naslovom *Bohemia: Imperial Aspirations* (63-115), daleko najopširnije poglavlje knjige, koje razmatra osnutak praškog benediktinskog samostana Emaus 1347. godine i prva desetljeća njegove aktivnosti pod patronatom češkog kralja i svetog rimskog cara, Karla IV. (1346.-1378.). Verkholtantsev razmatra dokumente u vezi osnutka samostana, ali i njegovo ime, gdje se jasno pokazuje da je sv. Jeronim bio titular samostana, a ne, kako se to često navodi u literaturi, samo jedan od zaštitnika. Au-

torica smješta osnutak samostana u kontekst "rimsko-slavenske" dinastičke politike Karla IV., Luksemburgovca s očeve, i Přemyslovića, s majčine strane. U raspravu se prvo uvode razna historiografska djela nastala na njegovu dvoru – između ostalih i darovnica Aleksandra Velikoga Slavenima – koja redom upućuju na važnost slavenske povijesti i velikomoravske tradicije u Karlovoj dinastičkoj propagandi. Slijedi rasprava o slavenskim i teološkim temama koje se nalaze na freskama samostana Emaus, kao i o lokalnoj glagoljaškoj književnoj produkciji, pri čemu je posebna pozornost pridana *Službi sv. Ćirila i Metoda* i slavnom Reimskom evanđelistaru. Kako smatra autorica, upravo je rastući ugled slavenskog jezika kao *lingua nobilis*, u kojem je presudnu ulogu igrala legenda o sv. Jeronima, bio podstrek prvom češkom prijevodu Biblije koji je nastao u to vrijeme. Završne stranice poglavlja posvećene su širenju kulta sv. Jeronima, o kojem nema nikakvog svedočanstva u Češkoj prije 1349. godine, izvan zidina samostana, no koji je nakon toga, kako zaključuje Verkholtantsev, uspjeha imao ipak isključivo u učenim krugovima.

Četvrto poglavlje, *Silesia: A Provincial Exploit* (116-123), razmatra dolazak slavenskih benediktanaca iz Emausa u Šlesku 1380. godine i osnivanje samostana Tijela Kristova u Olésnici, pod nominalnom zaštitom Konrada II., vojvode od Olésnice (1366.-1409.). Dok ranije hipoteze razlog osnutka samostana traže u kontekstu Konradove politike i odnosa prema crkvi, Verkholtantsev kao *spiritus movens* projekta vidi ne Konrada nego Ivana iz Neumarkta, koji je kao kancelar cara Karla bio jednim od glavnih ideologa programa fresaka u samostanu Emaus, a koji se 1376. vratio u rodnu Šlesku. Činjenica da je Ivan preminuo nedugo nakon osnutka samostana, a da ga Konrad nije imao volje financijski potpomagati, onemogućili su njegov daljnji razvoj, tako da je napušten prije sredine 15. stoljeća.

Peto poglavlje, *Poland: In Prague's Footsteps* (124-157), razmatra širenje slavenskog bogoslužja iz Praga u Poljsko kraljevstvo, u Krakov, prijestolnicu Jadvice (1384.-1399.) i Vladislava Jagelovića (1386.-1434.), koji su 1390. osnovali samostan sv. Križa u predgrađu Kleparz. Verkholtantsev započinje analizu ovoga projekta razmatrajući dvije uvriježene pretpostavke o razlozima osnutka samostana, prema kojima je bio ili posljedicom lokalne tradicije slavenskog bogoslužja etabrirane još od vremena Ćirila i Metoda, ili osnovan s ciljem širenja katoličanstva među pravoslavnim Rusinima koji su živjeli u istočnim i južnim dijelovima kraljevstva. Dok prvu potpuno odbacuje oslanjajući se i na zaključke iz prvoga poglavlja, potonju smatra pre-naglašenom, upućujući na nedostatak dokaza o ikakvim misionarskim aktivnostima samostana. Verkholtantsev kao najvjerojatniju interpretaciju prihvaća onu petnaestostoljetnog poljskog povjesničara Jana Długosza, koji je identificirao Jadvigu kao glavnog pokretača projekta i smjestio osnutak slavenskog samostana u kontekst poljskog rivalstva s Teutonskim redom. K tomu, autorica ovdje dodatno naglašava i Jadvigino obiteljsko podrijetlo, kao kćeri Elizabete Kotromanić, te sagledava osnutak samostana u sklopu općeg trenda kulturnog utjecaja Češke na intelektualni život Poljskog kraljevstva. Slijedi pregled daljnje sudbine samostana, koji je nakon Jadvigine smrti 1399. i pristajanje matičnog samostana Emaus 1419. uz Husite, izgubio dva najvažnija oslonca i do sredine 15. stoljeća bio napušten, da bi ga konačno 1528. progutao požar koji je poharao cijelo predgrađe. Završne stranice upućuju na potpuni izostanak kulta sv. Jeronima u Poljskoj, čak i među intelektualnom elitom.

U epilogu (158-173) Verkholtantsev u grubim crtama prikazuje sudbinu glagoljaškog bogoslužja i legende u Češkoj i Poljskoj, te utjecaj čeških i poljskih glagoljaša na hrvatske glagoljaške zajednice. Autorica upućuje na raširenost legende u zapadnim crkvenim i intelektualnim krugovima – uvodeći u raspravu zaključke Tridentskog sabora te svjedočanstva Williama Tyndalea, Paola Giovia, Guillaumea Postela i Angela Rocce, a studiju zaključuje kratkim prikazom smrti legende u 18. stoljeću pred naletom kritičke historiografije. Na samom kraju knjige dolaze bilješke (175-227), bibliografija (229-252) i kazala (253-262).

Teško je ne izraziti divljenje prema načinu na koji se autorica uspjela uhvatiti u koštac s brojnim interpretativnim problemima u raznim nacionalnim historiografijama, zadržavajući

pritom jasnu argumentaciju te imajući u vidu publiku širu od usko slavističke. Ono što treba imati na umu jest to da, iako se Hrvatska povremeno vraća u priču u vidu kasnijih povratnih čeških utjecaja na hrvatske glagoljaše, posvjedočenog između ostalog i u prihvaćanju kulta sv. Ćirila i Metoda, Verkholantsev svoju analizu situacije u Hrvatskoj zaustavlja na razmatranju nastanka legende o sv. Jeronimu glagoljašu. Ova studija, dakle, ne prati razvoj Jeronimove legende i kulta u kasnosrednjovjekovnoj Hrvatskoj i Dalmaciji. Usprkos tome, zaključci Verkholantsev o nastanku legende u Hrvatskoj i širenju glagoljaške kulture u Češku, te dalje u Šlesku i Poljsku predstavljaju izuzetno važan doprinos kako internacionalnoj tako i hrvatskoj medijevistici i slavistici. Štoviše, nema sumnje da će ova knjiga zbog, kako ga i sama autorica naziva, "neodoljivog šarma" legende (9) potaknuti interes i izvan znanstvenih krugova, pa se možemo nadati da ćemo u skorije vrijeme ugledati i njezin hrvatski prijevod.

Luka Špoljarić

Momčilo Spremić, *Srbija u Venecija (VI–XVI vek)* [Srbija i Venecija (6.-16. st.)], Službeni glasnik, Beograd 2014., 340 str.

Odnosi srpske srednjovjekovne države i Venecije odavno su privlačili veliku pažnju povjesničara. Kao rezultat tog interesa nastali su brojni radovi u kojima se razmatraju mnogi njihovi aspekti. Međutim, izuzimajući monografiju Ruže Ćuk *Srbija i Venecija u XIII i XIV veku* nedostajao je cjelovitiji pogled na veze između te dvije države. Tu prazninu odlučio je popuniti akademik Momčilo Spremić svojom sintezom *Srbija i Venecija (VI–XVI vek)*.

U predgovoru (7-11) autor priopćava kako je radi proučavanja srpsko-mletačkih odnosa proveo istraživanja u venecijanskom i dubrovačkom arhivu, posebno se usmjerivši na period kasnog srednjeg vijeka (13.-15. st.). Također se osvrnuo i na najznačajnije zbirke objavljenih izvora, kao i na doprinos ranijih istraživača tematici kojoj je posvetio svoju knjigu. Naznačio je kako mu je bila namjera cjelovito obraditi odnose Srbije i Venecije do kraja 15. stoljeća, dok je 16. stoljeće prikazao uglavnom kroz kulturnu povijest. Naveo je i da njegova sinteza predstavlja samo pregled spomenutih odnosa, te da može poslužiti za daljnja istraživanja iste teme.

Svoje izlaganje Spremić je podijelio u dva osnovna odjeljka. Kroz prvi koji nosi naziv *Protok vremena* (15-208) u okviru šesnaest poglavlja predstavio je političke odnose između Srbije i Venecije. Njihov razvoj od ranog srednjeg vijeka do početka vladavine srpskog kralja Milutina (1282.-1321.) prikazao je sasvim kratko osvrnuvši se s više detalja jedino na utjecaj Ane Dandolo, unuke dužda Henrika Dandola, koja je bila treća žena srpskog velikog župana i kralja Stefana Nemanjića (1196.-1228.). Autor se odlučio više prostora posvetiti vremenu od kraja 13. stoljeća jer se od tada dvije države značajnije ekonomski povezuju uslijed početka intenzivne proizvodnje srebra u srpskim rudnicima. Uslijed toga pojavili su se i ozbiljni zapleti izazvani činjenicom da je novac kralja Milutina nalikovao onom koji je kovan u Veneciji. Isto tako, prvih desetljeća 14. st., Mlečani su postali važni kreditori kotorskih trgovaca što je dovelo do sporova. Politička suradnja dviju država dostigla je vrhunac tokom vladavine kralja i cara Stefana Dušana (1331.-1355.) koji je, kako je Spremić pokazao, često izlazio u susret Mlečanima, nadajući se da će mu oni pomoći zaposjesti Carigrad. Također, zajednički protivnik Republike sv. Marka i spomenutog srpskog vladara bila je Ugarska.

Postupnim slabljenjem autoriteta cara Uroša (1355.-1371.) za Mlečane su postali značajniji odnosi s pojedinim njegovim osamostaljenim velikašima koji su imali posjede na obali Jadranskog mora. Čitateljima je predočeno i da je Venecija udružujući se s njima neuspješno pokušala promijeniti stanje nastalo za nju nepovoljnim Žadarskim mirom 1358. godine. Tokom posljednja dva desetljeća 14. st. u odnose srpskih oblasnih gospodara i Venecije kao važan fak-